Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку

УДК 327.3(045)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17155191>**Ісламський чинник у внутрішній і зовнішній політиці
держав Близького Сходу****Сідо Айман,**

магістр міжнародних відносин,

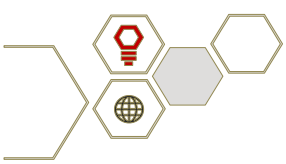
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

Україна, <https://orcid.org/0009-0000-8085-6607>**Прийнято: 27.04.2025 | Опубліковано: 19.05.2025**

Анотація. У даній статті розглядається роль ісламського чинника в процесі формування зовнішньої та внутрішньої політики держав Близького Сходу, формування ідентичності, суспільно-політичної думки та консолідації населення. Метою дослідження є всебічний аналіз ролі, яку відіграє ісламський та загалом релігійний чинник у формуванні внутрішньої та зовнішньої політики держав регіону Близького Сходу, а також рівнів та основних механізмів його впливу на регіональні політичні процеси, безпекову ситуацію, регіональну безпекову систему та міжнародні відносини.

В ході проведення дослідження було використано наступні методи: історичний, порівняльний, аналіз, синтез та кейс-стаді.

В результаті дослідження було розглянуто та піддано комплексному аналізу релігійний вимір міжнародних відносин на Близькому Сході, визначено основні форми впливу ісламу на внутрішню та зовнішню політику країн регіону,

безпекову ситуацію – від легітимізації влади до мобілізації людських ресурсів, суспільної думки та розробки зовнішньополітичних стратегій.

При цьому доведено, що ісламський чинник є ключовим елементом, який значною мірою визначає як внутрішню, так і зовнішню політику держав Близького Сходу. Крім того, виявлено, що ісламські рухи та ідеології відіграють важливу роль у конструюванні політичної ідентичності та регіональних альянсів, впливаючи на геополітичний баланс у регіоні. Отже, ісламський чинник виступає як динамічний і багатовимірний фактор, який потребує комплексного підходу для розуміння його ролі у сучасній політиці держав Близького Сходу на різних рівнях.

Ключові слова: іслам, політичний іслам, релігійний чинник, геополітичне протистояння, регіональна система безпеки, ідентичність, держава, зовнішня політика.

The Islamic Factor in the Domestic and Foreign Policies of States in the Middle East

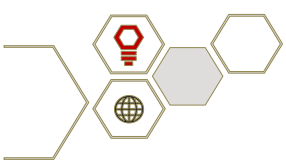
Sido Aiman,

Master of International Relations,

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0000-8085-6607>

Abstract. This article explores the role of Islam in shaping the foreign and domestic policies of Middle Eastern countries, as well as in shaping identity, socio-political opinion, and population consolidation. The aim of the study is to comprehensively analyze the role played by Islam and religion in general in shaping the domestic and foreign policies of Middle Eastern countries, as well as the extent and main mechanisms of its influence on regional political processes, the security situation, the regional security system, and international relations.

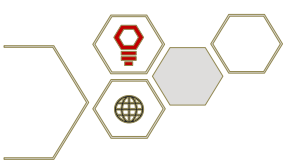
The following methods were used in the course of the study: historical, comparative, analysis, synthesis, and case study.

As a result of the study, the religious dimension of international relations in the Middle East was examined and subjected to comprehensive analysis, and the main forms of Islam's influence on the domestic and foreign policies of countries in the region and on the security situation were identified – from the legitimization of power to the mobilization of human resources, public opinion, and the development of foreign policy strategies.

The study demonstrated that the Islamic factor is a key element that significantly determines both the domestic and foreign policies of Middle Eastern countries. In addition, the study found that Islamic movements and ideologies play an important role in shaping political identity and regional alliances, influencing the geopolitical balance in the region. Thus, the Islamic factor acts as a dynamic and multidimensional factor that requires a comprehensive approach to understand its role in contemporary politics of the Middle Eastern states at different levels.

Keywords: Islam, political Islam, religious factor, geopolitical rivalry, regional security system, identity, state, foreign policy.

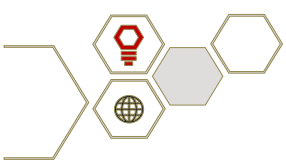
Постановка проблеми. Регіон Близького Сходу в його широкому розумінні традиційно продовжує відігравати чи не ключову роль у світовій політиці та процесі цивілізаційного розвитку людства, зокрема, це головна арена зіткнення цивілізацій, про яку свого часу писав С. Хантінгтон. Регіон характеризується складними внутрішніми та зовнішніми процесами й викликами, які так чи інакше пов'язані з релігійним фактором у міжнародних відносинах. Саме цей багатогранний фактор бере безпосередню участь у формуванні геополітичного ландшафту в регіоні – через різноманітні форми впливу, політичний іслам, а також роль ісламських інституцій і рухів у процесах державного управління, укорінення національно-релігійної ідентичності,

суспільно-політичної думки населення тієї чи іншої країни регіону, суспільних трансформацій і зовнішньополітичних стратегій.

Однак, у рамках міжнародної політичної науки релігійний чинник як один із нематеріальних факторів, що впливають на формування глобальної та регіональних політик окремих держав, часто вважався другорядною складовою. Теорія політичного реалізму, котра тривалий час займала панівне становище в рамках науки про міжнародні відносини, трактувала релігійний чинник як «декоративну складову», котру окремі держави в міру необхідності використовують як обґрунтування та виправдання своєї політики, що на практиці детермінується «реальними» національними інтересами, які завжди обумовлені певними матеріальними факторами [1, с. 94-96]. Ліберальні та неоліберальні підходи до вивчення міжнародних відносин також не приділяли істотної уваги релігійному чиннику. Для прихильників політичного лібералізму глобальна система є сплетінням різних проблемних сфер реалізації державних пріоритетів, включаючи торгівлю, екологію, енергетику, права людини та демократію. Відтак, поряд із державою лібералізм визнає значимість транснаціональних акторів, наприклад міжурядових організацій та транснаціональних корпорацій. Натомість, транснаціональна важливість релігійних суб'єктів розглядається виключно з точки зору реалізації конкретних питань, проте відкидається в контексті імплементації загальних внутрішньо- та зовнішньополітичних пріоритетів [1, с. 101-102].

Відтак, тільки зі зміцненням позицій соціального конструктивізму, що підкреслює значення ідентичностей і норм; теорій культурних конфліктів, що аналізують вплив релігійних і культурних протиріч; а також концепцій політизації релігії та соціальної мобілізації, вивчення релігійного чинника в міжнародних відносинах почало набувати нового значення [2, с. 24-26]. Як результат, наразі конструктивістський теоретичний блок формує основу для комплексного аналізу релігії як важливого елементу внутрішньої й зовнішньої політики держав. У цьому ключі, актуальність нашого дослідження обумовлена

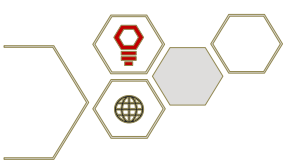

необхідністю комплексного аналізу та в подальшому врахування значення та ролі ісламського чинника як у внутрішній, так і в зовнішній політиці держав Близького Сходу з метою глибшого розуміння сучасних політичних тенденцій, регіональних трендів та механізмів впливу, співпраці і довготермінових перспектив регіонального розвитку, спираючись на значення релігії для формування ідентичностей та норм поведінки окремих держав на міжнародній арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі дослідження було використано низку наукових праць, присвячених теоретичним та практичним аспектам цивілізаційних взаємовідносин на Близькому Сході, етнічним конфліктам, політичній ідентичності та міжнародним відносинам у регіоні. Базовим теоретичним підґрунтям для нашої праці слугувало дослідження Дж. Хейнса [1], котре систематизує роль релігії у міжнародних відносинах через призму політичного реалізму, лібералізму та конструктивізму, наголошуючи на зростанні впливу релігійних акторів у глобальному політичному дискурсі. Цю позицію поділяють А. Адхікарі та Б. Саха [2], які аналізують релігію як чинник формування політичної ідентичності та легітимації владних практик із позицій соціального конструктивізму.

Висвітлюючи поняття «штучних держав» на Близькому Сході, А. Балі звертається до теми колоніального спадку й, відтак, напрямую пов'язує нестабільність у регіоні з колоніальним перекроюванням кордонів [10]. Подібним чином дану тематику розглядає Дж. Харфоуч, котрий досліджує парадокс співіснування та колоніального гноблення в регіоні *MENA* [19]. Відтак, обидва дослідження підкреслюють довготривалий вплив на розвиток держав Близького Сходу релігійної диференціації, закріпленої колоніалізмом.

Питання колективної дії та протестів у релігійно-політичних контекстах розкривається в дослідженні М. Даяні та К. Моффатта [4], де автори аналізують механізми координації соціальних рухів у країнах Близького Сходу. В свою чергу, О. Хочман і Р. Рейджман окреслюють питання релігійної переваги у

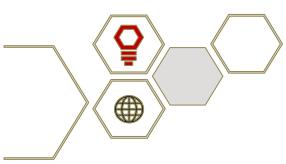
політиці імміграції Ізраїлю, висвітлюючи дискримінаційні практики щодо неєврейських іммігрантів, котрі дозволяють релігійним критеріям впливати на політику ідентичності держави й, відтак, генерувати протестні настрої у суспільстві [17].

Т. Курсад звертає увагу на джерела конфліктів у регіоні, акцентуючи на ідентичнісних розломах, які нерідко мають релігійне підґрунтя [5]. У праці Ч. Харба «Арабський регіон: культура, цінності та ідентичності» наголошується на культурно-ціннісних аспектах розвитку арабських суспільств, що формує окрему аналітичну основу для розуміння релігійної ідентичності в емігрантському та діаспорному контекстах [11]. У свою чергу, вітчизняні науковці М. Палінчак, Р. Кучарчик і Д. Стебляк розглядають релігійний фактор у зовнішній політиці на рівні окремих держав та регіональних конфліктів, надаючи перевагу регіональному аналізу, особливо в контексті дихотомії відносин православного світу та Близького Сходу.

На особливу увагу в контексті нашого дослідження заслуговує критика політичного ісламу, представлена у праці таких науковців як А. Джонг і Р. Алі, котрі проблематизують традиційні категорії, вказуючи на фрагментарність, внутрішні суперечності та політичну інструменталізацію ісламу [15]. У цьому ключі, питання тероризму та державної участі в його підтримці піднімає М. Хенсон, який вказує на роль «державного спонсорства» як бар'єру в глобальній антитерористичній боротьбі [13]. Дана позиція доповнює концепцію «недержавних акторів», представлену в праці Дж. Хейнса [1].

Зважаючи на важливість згаданих досліджень, слід зауважити, що вони, однак, містять здебільшого розрізнену інформацію, що не дає змоги повністю розкрити суть обраної проблеми. Саме тому тема нашої статті є надзвичайно актуальною як із теоретичного, так і з практичного погляду.

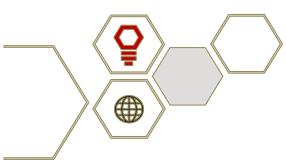
Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на роздробленість арабського та ісламського світів, а також наявність в регіоні Близького Сходу значної кількості представників інших релігій, тема потребує

широкого спектру підходів та всебічного аналізу. Попри значну кількість наукових праць, присвячених вивченню ролі ісламу в політичному житті країн Близького Сходу, низка аспектів цієї проблеми досі залишається недостатньо дослідженою. Дана праця покликана розширити базу знань стосовно теми дослідження, знайти зв'язок та об'єднати знання про вплив релігійного чинника як на внутрішню, так і на зовнішню поведінку держав регіону, що відображає стабільність чи нестабільність регіональної безпекової системи, більш чітко розкриває суть взаємовідносин регіональних акторів та вплив на них акторів міжнародних відносин.

У теоретичному сенсі видається необхідним здійснення системного поєднання парадигм міжнародних відносин із практиками екстраполяції релігійної ідентичності та політизації релігії, зокрема у контексті регіональної динаміки Близького Сходу. В емпіричному ключі наразі потребують уточнення алгоритми впливів релігійного чинника на формування і реалізацію внутрішньої та зовнішньої політики окремих держав, зокрема на прикладі конкретних кейсів та офіційних політичних рішень. Відтак, пропоноване дослідження має заповнити ці прогалини шляхом комплексного аналізу, що поєднує теоретичні аспекти вивчення релігії у міжнародних відносинах із глибинним емпіричним дослідженням релігійного фактору у формуванні державних стратегій у регіоні. Це сприятиме розробці більш комплексної моделі взаємодії релігії і політики на Близькому Сході.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є всебічний аналіз ролі, яку відіграє ісламський та загалом релігійний чинник у формуванні внутрішньої та зовнішньої політики держав регіону Близького Сходу, а також рівнів та основних механізмів його впливу на регіональні політичні процеси, безпекову ситуацію, регіональну безпекову систему та міжнародні відносини. Реалізація поставленої у статті мети потребує вирішення таких завдань дослідження:

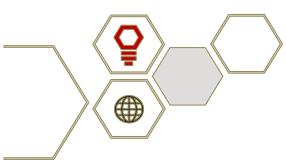
- проаналізувати історичні та сучасні форми впливу ісламського чинника на внутрішню політику держав Близького Сходу;
- вивчити механізми інтеграції релігійних ідеологій у зовнішньополітичні стратегії регіональних акторів;
- оцінити роль релігійної ідентичності у регіональних конфліктах і міждержавних відносинах;
- дослідити вплив транснаціональних ісламських рухів на політичну динаміку у регіоні;
- розробити рекомендації щодо врахування ісламського чинника у формуванні державної політики.

Відповідно, дана праця спрямована на отримання таких практичних результатів дослідження:

- підвищення ефективності розробки внутрішньої та зовнішньої політики держав регіону з урахуванням релігійного аспекту;
- надання алгоритмів та рекомендацій щодо пом'якшення регіональної напруженості, пов'язаної з релігійними факторами;
- розширення процесу комплексного вивчення релігії як чинника міжнародних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, внутрішня та зовнішня політика переважно є взаємопов'язаними, а в країнах Близького Сходу важливу роль в політиці, як у внутрішній, так і у зовнішній, відіграє релігійний фактор. Було б помилково в даному контексті вживати саме слово «релігія», адже більшість держав є світськими, однак вони не можуть ігнорувати цей чинник. Напевно, це через те, що іслам та ісламське суспільство часто консервативні у підході до певних питань політичного та суспільного життя.

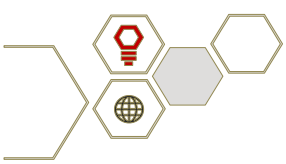
Після розпаду СРСР та завершення періоду соціалізму в інших країнах, Близький Схід припинив бути ареною протиборства двох ворожих таборів – соціалістичного та капіталістичного. У зв'язку з цим, відбулися корінні зміни у свідомості арабського народу. Так, події, які відбувались на рубежі XX-XXI

століть, торкнулися економічного, політичного та духовного життя. Це призвело до суттєвих зрушень у свідомості людей і сприяло створенню матеріальних передумов для формування нових елементів суспільно-політичної свідомості, і все це наклало певний відбиток на процес еволюції сучасної суспільно-політичної думки на арабському Сході [3, с. 63].

У зв'язку з зазначеним, аналіз обраної проблематики потребує комплексного поєднання низки методів дослідження, що дозволяє всебічно вивчити роль ісламського чинника у політичних процесах регіону. Так, застосування історичного методу дозволяє відстежити еволюцію арабської суспільно-політичної свідомості та змін, пов'язаних із завершенням біполярного протистояння і подіями «арабської весни». Збір даних фокусується на аналізі офіційних документів, статистичних показників, експертних оцінок і медіа-контенту. Вибір конкретних кейсів держав обумовлений їх значущістю для регіонального аналізу та наявністю джерел. Тому метод кейс-стаді дозволяє глибоко дослідити конкретні політичні трансформації, а методи контент-аналізу і порівняльного аналізу забезпечують систематизацію і зіставлення отриманих даних. Таке методологічне обґрунтування забезпечує надійну базу для наукової інтерпретації процесів трансформації політичної свідомості і впливу ісламського чинника на політику країн Близького Сходу.

Дійсно, протягом усього XX століття дві основні тенденції в розвитку арабської суспільної свідомості – традиційна мусульманська ідеологія і світська західноорієнтована ідея – взаємопроникали і протидіяли на всіх рівнях свідомості арабської спільноти. На рубежі XX-XXI століть розвиток арабської суспільно-політичної свідомості визначався низкою взаємовпливаючих факторів. З одного боку, це і глибоко укорінені в масовій арабській свідомості ідеї міжарабської та ісламської солідарності, і досвід тисячолітнього протистояння християнському світу, й історична пам'ять про перемоги над хрестоносцями та гіркота поразки перед лицем європейської колоніальної експансії. З іншого боку, процеси модернізації і «вестернізації», початок яким

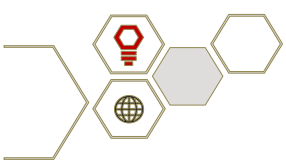

було покладено ще в ХІХ ст., надзвичайно сильно впливали на світогляд різних соціальних груп і прошарків арабського суспільства. Це було пов'язано з тим, що в кожній арабській країні є так званий субкультурний код, обумовлений її історією, етнічним і конфесійним складом населення, її національними звичаями та традиціями [4, с. 28-29].

В той же час, в поведінці арабських народів, їх світосприйнятті закладені деякі спільні основи, пов'язані, в першу чергу, з базовими елементами віри, спільності мови, території, походження та історичної долі. Так, значна кількість арабського населення негативно ставилася до нав'язаних Заходом процесів глобалізації і форсованої політичної модернізації. З їх точки зору, дані процеси могли відсторонити середні прошарки населення і повністю розорити незаможні сільські та міські низи, які в ряді арабських держав складають більше половини населення. Стан перманентної соціальної напруги напередодні арабських революцій ставав характерним явищем практично для всіх арабських країн Близького Сходу, навіть таких ззовні благополучних, як нафто- та газодобувні монархії Перської затоки [5, с. 88].

Дане явище було породжене низкою факторів як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. В першому випадку мова йшла про маргіналізацію значної частини міського населення арабських країн в результаті швидких темпів демографічного зростання і розвитку процесів урбанізації в умовах збережених авторитарних форм правління, які базувалися на принципах особистої влади, конфесійної, кланової та земляцької спільності. Масове зубожіння значної частини населення арабських країн супроводжувалося масивним збагаченням керівної верхівки, яка контролювала основні фінансові потоки країни [6]. Поряд з цим, в ісламських країнах росла грамотність населення, поступово зближувалися культурні рівні чоловіків та жінок, що також вплинуло на внутрішню політику деяких державних структур.

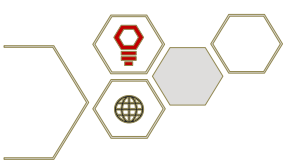
Візьмемо приклад Афганістану, де на підконтрольних Талібану територіях жінкам заборонялося здобувати середню освіту, оскільки Талібан сповідував

ісламську ідеологію неординарного характеру, а саме ідеологію деобандистів, яка зародилася в Британській Індії і мала на меті реформацію мусульманської спільноти в рамках колоніальної держави. Користуючись нагодою, хочеться підкреслити, що характерною рисою деобандистів є пуританство й нетерпимість до представників інших течій в ісламі. Наприклад, у Пистані мали місце сутички між деобандистами та членами руху барелві [7]. Повертаючись до росту грамотності, культурного рівня і т. д., варто наголосити, що подібна динаміка багато в чому була зумовлена розвитком процесів модернізації, однак в зазначених умовах розвитку арабських країн вона могла нерідко обертатися проти Заходу та його ідей демократії і реформ.

З іншого боку, війна США проти тероризму, яка часто асоціюється з війною проти ісламу, присутність американських військ в Іраку, палестинсько-ізраїльський конфлікт сприяли зростанню соціальної напруги в країнах арабського Сходу. Сили безпеки намагались контролювати ці процеси. Однак арабські лідери побоювались, що подібні демонстрації можуть вийти за політичні рамки та дестабілізувати режим. Спецслужби і регулярні армійські частини цих країн опинилися у важкому становищі. Фактично їм довелося виступити проти думки більшості свого народу. Дана обставина могла серйозно дестабілізувати внутрішньополітичну ситуацію в арабських країнах, особливо в ситуації масового народного підйому [8]. На практиці це виражалось ростом ісламістських настроїв в арабських державах й активізації у них радикальних ісламістських рухів, представники яких прагнули під прапором демократії та реформ утвердитися у владних структурах держави. Ідеологія повернення до «істинного і початкового» ісламу, тобто салафітська ідеологія, багато в чому живилася наступом західної культури та способу життя на арабське суспільство – побут, устої, мораль, соціальні зв'язки між людьми, – підриваючи тут традиційне суспільство [9, с. 1330].

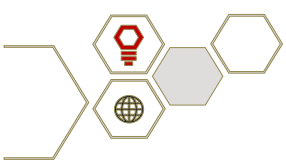
Вказані проблеми ускладнювалися ще й тим, що в основі сучасної політичної організації більшості арабських держав лежав принцип націоналізму.

Саме під цим знаменом проходило створення незалежних держав на базі європейських колоній, які виникли після розпаду Османської імперії: багатоконфесійний і поліетнічний характер суспільств багато в чому зумовленим свавільною установкою національних кордонів в колоніальний період. В результаті, для державної стабільності та територіальної цілісності незалежних арабських держав була створена потенційна загроза, в якій роль грає більшою мірою національно-етнічний аспект, а не релігійний [10, с. 409-413].

З одного боку, їх існування базувалося на принципі націоналізму, під егідою якого вони боролися проти колоніального панування. І в цьому сенсі їх політична організація без сумнівів являла собою так звану «націю-державу». З іншого боку, націоналізм в умовах багатоконфесійного та поліетнічного суспільства таїв у собі приховану загрозу державної децентралізації, оскільки під впливом ряду факторів внутрішнього та зовнішнього характеру міг бути використаним великими етнічними та релігійними спільнотами в їх боротьбі за самостійність. В таких умовах єдиним засобом подолання дезінтеграційних тенденцій стала авторитарність влади, авторитет якої базувався на силі та принципі лояльності новому керівництву [11, с. 5-7].

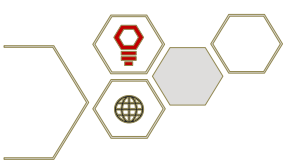
Легітимність нації-держави, як і всіх інших політичних організацій, полягала, перш за все, у здатності забезпечити та захистити життя своїх громадян, а також їх цивілізаційні цінності, серед яких і релігія. Однак, по мірі заглиблення арабських країн в процеси глобалізації, ця здатність почала піддаватися поступовій ерозії. В умовах, коли економіка більшості країн регіону носила індустріальний характер, сучасні технології зв'язку, транспорту і комунікацій, промислового виробництва озброєнь руйнували цю захисну функцію нації-держави. До того ж багато із новостворених держав на арабському Сході на практиці виявилися слабкими в політичному та військовому контексті й несамотійними в економічному. Вони не могли забезпечити ефективне управління, самотійно «нагодувати» своє населення і захистити себе без допомоги великих держав. Через це більшість держав регіону були вимушені

шукати спасіння в підтримці балансу сил та захисту з боку могутніших держав. Ця нездатність виявилася поштовхом для поширення ісламістських ідей [12, с. 29-30].

Одною з невід'ємних частин будь-якого режиму в мусульманських країнах була неспроможність відмінити релігійний фактор. Напевно, через консервативність мусульманських мас. Це можна прослідкувати навіть у режимах Гамал'я Абдель Насера, Анвара Садата в Єгипті, Хафеза та Башара Асадів в Сирії та Саддама Хусейна в Іраку. Останній у своїх діях не характеризувався великою набожністю, однак елементи релігії він включив до складу ідеологічного підґрунтя своєї диктатури. Наприклад, існують свідчення, що за запізнення на п'ятничну молитву можна було потрапити до в'язниці, хоча й це не було системним. Рухи арабських комуністів, незважаючи на атеїзм комунізму, ніколи не розглядали політику, спрямовану проти ісламу чи якоїсь іншої релігії, як це було в Радянському Союзі [13, с. 133-134].

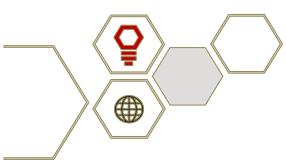
Зміна геополітичної обстановки в 1990-х на початку 2000-х років зруйнувала сформований баланс сил на Близькому Сході. Політика США, яка супроводжувалася тиском, та ряду інших західних держав по форсованій демократизації держав регіону на фоні боротьби проти ісламського тероризму створила «вакуум авторитаризму» на Близькому Сході, який почав заповнюватися рухами політичного ісламу та етноконфесійного сепаратизму [14]. В цих умовах, нічим не обмежений націоналізм як основа державного порядку, його основний легітимізуючий елемент вже не слугує ефективним інструментом політичної організації суспільства, принципом його дії та збереження стабільності, а став породжувати тенденцію до анархії. Близькосхідним правителям стало важче забезпечувати внутрішню стабільність та підтримувати збалансовані відносини зі своїми більш могутніми сусідами. Відсутність внутрішнього порядку і посилення анархічних тенденцій в політиці створили загрозу не тільки Близькому Сходу, а й усьому світу, враховуючи геополітичну, енергетичну, транспорту і комунікаційну значущість даного

регіону. Беручи до уваги зазначену проблему арабських держав, можна стверджувати, що відносно незмінною ситуація залишається в Саудівській Аравії, яка балансувала свою внутрішню і зовнішню політику між націоналізмом та доволі радикальним ісламським вченням – ваххабізмом (салафізмом), який в очах багатьох світськи налаштованих арабів з інших країн є несучасним і надто консервативним. Проте, це не заважає салафізму набирати обертів як в рамках Близького Сходу, так і за його межами [15, с. 2].

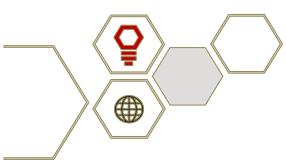
Щодо Ізраїлю, то у нього релігія на законодавчому рівні не має державного статусу. Однак релігія не відділена від держави і є її інтегруючою складовою. Це відобразилось на тому, що в Ізраїлі немає Конституції як єдиного основного закону держави. В Декларації незалежності Ізраїлю – правовому документі, в якому проголошується заснування Держави Ізраїль і викладаються основні принципи його устрою, – наголошується, що нова держава створювалася як «національний осередок для єврейського народу», і вона визначається як «єврейська держава». Однак далі стверджується, що Держава Ізраїль забезпечить повну громадянську та політичну рівноправність всіх своїх громадян незалежно від їх раси, релігії чи статі; забезпечить свободу віросповідання, совісті, вибору мови, освіти і культури; охоронятиме святі місця всіх релігій і буде вірною принципам Статуту ООН [16]. Разом з тим, Декларація незалежності Ізраїлю навіть за визначенням Верховного суду Ізраїлю лише дозволяє в певних випадках тлумачити закони відповідно до закладених в ній принципів, але не є ні конституцією, ні законом. Що стосується Закону про повернення, то він дає право всім євреям та їх близьким родичам отримати громадянство країни. При цьому таке право не поширюється на євреїв або їх родичів, які сповідують іншу релігію, крім іудаїзму [17, с. 145-147]. Звідси, на думку автора, бере початок дискримінація східних євреїв та арабів в Ізраїлі, особливо в Ашкеназії.

Мусульмани є найбільш численною релігійною меншиною в Ізраїлі. Ізраїльські араби, які складають 20,9% від населення країни, в більшості своїй сповідують іслам (79,4%), 11,3% з них – християни і 9,3% – друзи. До 1965 року

в посвідчення особи заносилися відомості про віросповідання і національність; в 2002 р. графи з зазначенням цих свідчень були скасовані [18]. Однак у внутрішніх реєстрах ізраїльського МВС національність кожного громадянина як і раніше фіксується. Відомі випадки, коли особи, які отримали ізраїльське громадянство на підставі Закону про повернення, позбавлялися його після того, як стало відомо, що вони приєдналися до християнської конфесії. Тож позиція Ізраїлю в контексті релігії надзвичайно жорстка, і певною мірою вона пояснюється прагненням ізраїльського керівництва не допустити розповсюдження рівності інших конфесій, в тому числі мусульманських, що може призвести до підвищення духу діяльності терористичних угруповань на території держави. Це відобразилось і в тому, що з травня 2002 р. ізраїльська влада припинила розглядати заявки, подані арабськими громадянами Ізраїлю про возз'єднання з родичами – жителями Західного берега і Сектора Газа [19, с. 295].

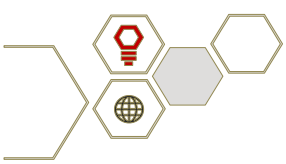
Висновки. Тож, релігія, особливо іслам, відіграє велику роль як у внутрішній, так і у зовнішній політиці держав Близького Сходу, а також у розвитку політичної кон'юнктури в регіоні. Лідери держав регіону та зовнішні актори повинні рахуватися з нею, а деякі режими та недержавні структури й утворення намагаються нею маніпулювати. Не дивлячись на велику кількість держав, ісламський світ може виступати як глобальний геополітичний актор, проте задля цього релігійний антагонізм, що існує між ними, має бути зведений до мінімуму. Зважаючи на це, нині політики й інші фахівці, котрі працюють у сфері міжнародних відносин і зовнішньої політики, повинні враховувати складність релігійного чинника під час розробки конкретних зовнішньополітичних стратегій, таким чином сприяючи міжконфесійному діалогу та запобігаючи конфліктам на релігійному ґрунті. В свою чергу, науковці мають змогу продовжувати дослідження політичної ролі релігійного чинника, готуючи розвідки, що поєднують політичний, соціологічний і релігієзнавчий аналіз на основі зосередження на конкретних регіональних кейсах і механізмах впливу релігії. У даному ключі, подальше вивчення окресленої проблематики

має включати детальний аналіз ролі нових інформаційних технологій і соціальних медіа у формуванні релігійної ідентичності та політичної поведінки; вивчення впливу транснаціональних ісламських рухів на внутрішню політику і міждержавні відносини; а також розробку комплексних моделей взаємодії релігійного, політичного та соціального чинників у регіоні Близького Сходу. Такі напрацювання підвищуватимуть практичну значущість вивчення впливу релігійного чинника на формування внутрішньої і зовнішньої політики держав і сприятимуть актуалізації даної тематики в науковому середовищі.

Список використаних джерел

1. Haynes J. An Introduction to International Relations and Religion. 2nd ed. New York: Routledge, 2013. 667 p. DOI <https://doi.org/10.4324/9781315833026>
2. Adhikari A., Saha B. Propinquity of Religion and World Politics: A Constructivist Approach // *Transcending the Horizon: Reflecting and Revisiting Society Today* / B. Saha, A. Adhikari (eds.). New Delhi: Crescent Publishing Corporation, 2022. P. 21-38.
3. Палінчак М. М., Кучарчик Р., Стебляк Д. М. Релігійний фактор у міжнародних відносинах. *Регіональні студії*. 2019. № 18. С. 62-66. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2019.18.10>
4. Diani M., Moffatt C. Modes of Coordination of Contentious Collective Action in the Middle East // *Popular Contention, Regime and Transition: Arab Revolts in Comparative Perspective* / E. Y. Alimi, A. Sela, M. Sznajder (eds.). New York: Oxford University Press, 2016. P. 27-45. DOI <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190203573.003.0002>
5. Kursad T. Sources of Conflict in the Middle East: Borders or Stratified Identities? *Savunma Bilimleri Dergisi*. 2017. No. 16. P. 85-113. DOI <https://doi.org/10.17134/khosbd.405246>
6. Khouri R. G. Poverty, Inequality and the Structural Threat to the Arab Region / Project on Middle East political Science. *POMEPS Studies 34: Shifting Global*

Politics and the Middle East. 2019. March. URL: <https://pomeps.org/poverty-inequality-and-the-structural-threat-to-the-arab-region> (дата звернення: 25.02.2025).

7. Kazemi M. V. 2023 Elections of Pakistan: Barelviz and the Issue of Tehreek-e-Labbaik / Institute for East Strategic Studies. *East Studies*. 24 July 2022. URL: <https://www.iess.ir/en/analysis/3172/> (дата звернення: 25.02.2025).

8. Saadoon M. Inside Story: Hidden Rupture Puts Iraq's Ruling Coalition in Danger. *Amwaj Media*. 21 April 2023. URL: <https://amwaj.media/article/inside-story-hidden-rupture-puts-iraq-s-ruling-coalition-in-danger> (дата звернення: 21.12.2024).

9. Stansfield G. The Islamic State, the Kurdistan Region and the Future of Iraq: Assessing UK Policy Options. *International Affairs*. 2014. Vol. 90, No. 6. P. 1329-1335. DOI <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12167>

10. Bâli A. Ü. Artificial States and the Remapping of the Middle East. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*. 2020. Vol. 53, No. 2. P. 405-460.

11. Harb C. The Arab Region: Cultures, Values, and Identities // Handbook of Arab American Psychology / V. Amer (ed.). London, UK: Routledge, 2016. P. 3-18.

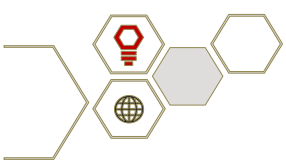
12. Campos N. F., Gassebner M. International Terrorism, Domestic Political Instability and the Escalation Effect. *Economics & Politics*. 2013. Vol. 25, No. 1. P. 27-47. DOI <https://doi.org/10.1111/ecpo.12002>

13. Hanson M. State Sponsorship: An Impediment to the Global Fight against Terrorism. *Groningen Journal of International Law*. 2020. Vol. 7, No. 2. P. 132-144. DOI <https://doi.org/10.21827/GroJIL.7.2.132-144>

14. المركز الديمقراطي العربى, أثر الحرب بالوكالة بين السعودية وإيران على الأمن القومي لدول الخليج. في (اليمن- العراق) 2011-2022

15. Jong A., Ali R. Political Islam as an Incomplete and Contested Category: A Post-Foundationalist Revision. *Religions*. 2023. Vol. 14, No. 980. P. 1-29. DOI <https://doi.org/10.3390/rel14080980>

16. Baron I. Z., Saltzman I. Z. The Undoing of Israel. The Dark Futures that Await after the War in Gaza. *Foreign Affairs*. 12 August 2024. URL:

<https://www.foreignaffairs.com/middle-east/undoing-israel> (дата звернення: 25.02.2025).

17. Hochman O., Raijman R. The “Jewish Premium”: Attitudes towards Jewish and Non-Jewish Immigrants Arriving in Israel under the Law of Return. *Ethnic and Racial Studies*. 2022. Vol. 45, No. 16. P. 144-167. DOI <https://doi.org/10.1080/01419870.2021.2018005>

18. Vital Statistics: Latest Population Statistics for Israel (May 2025) / Jewish Virtual Library: A Project of AICE. May 2025. URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/latest-population-statistics-for-israel> (дата звернення: 25.02.2025).

19. Harfouch J. Coexistence and Colonialism in the Middle East and North Africa. *Radical Philosophy Review*. 2022. Vol. 25, Issue 2. P. 293-297. DOI <http://dx.doi.org/10.5840/radphilrev2022252125>